

**А. С. Байғараев, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы қылмыстар-
ды алдын ала тергеу кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны
Е. А. Бөрібеков, «Фемид» Қарағанды заң Академиясының магистранты**

СОТ ПРИСТАВЫНЫҢ ТАЛАПТАРЫНА БАҒЫНБАУ

Қазақстан Республикасының қылмыстық сот өндірісінің қызметінде сот приставының ролі айтарлықтай маңызды екендігі мәлім. ҚР ҚІЖК 88-бабына сәйкес, сот приставы сот талқылауы кезінде залдағы тәртіпті бақылап отырады, төрағалық етушінің өкімін орындайды және соттарда судьяларды, куәларды және басқа да процесске қатысушыларды қорғауды жүзеге асырады, оларды басқаның ықпалынан қорғайды, соттың іс жүргізу іс әрекеттерін жүргізуіне жәрдемдеседі, өзіне заңмен жүктелген басқа да өкілеттіктерді жүзеге асырады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының «Сот приставы туралы» 1997 жылғы 7-шілдесінде қабылданған № 150-І Заңының 7-бабына сәйкес, өзіне жүктелген міндеттерді орындау мақсатында сот приставы: азаматтардан сот қызметінің анықталған тәртібін сақтауды және соттық бөлмелер мен сот отырысы залында құқыққа қайшы әрекеттерді жасауын тоқтатуды талап етуге, құқық бұзушылық орын алған жағдайда кінәлілерді жауаптылыққа тарту мақсатында құқық бұзушылық туралы хаттама толтыруға құқылы; соттық іс жүргізуге қатысушы судьяны және басқа да қатысушыларды қорғауды, сонымен қатар, кеңесу бөлмесін және басқа да соттық бөлмелер мен ғимараттарды қорғауды қамтамасыз етуге міндетті; соттық талқылауды жүргізу тәртібін сақтауға байланысты судьяның өкімін орындауға, сотқа дәлелді себептерсіз келуден бас тартқандарды мәжбүрлеп әкелуге және соттық бөлмелер мен сот отырысы залында құқық бұзушылықтың алдын алуға, ескертуге міндетті.

Осының негізінде сот приставы өзінің қызметтік міндеттеріне байланысты өкім беруге құқығы бар екендігі түсінікті. Оның сот отырысы залында берген өкімі сол жердегі тұлғалардың барлығына міндетті болып табылады. Сот отырысының белгіленген тәртібін бұзатын әрекеттерді тоқтату туралы сот приставының өкімі төрағалық етушінің берген өкімін орындауға бағытталуы немесе тікелей өзінің атынан берілуі мүмкін.

Пікірімізше, сот приставының талаптарына бағынудан бас тарту құқық бұзушыға қатысты тиісті әсер ету шарасын қолданудың негізін құрайды, ол шаралардың ішіне ақшалай жаза да кіруі тиіс. Біздің осы пікірімізді Ресейдің кейбір процессуалистері де қолдайды¹.

Сот приставының талаптарына бағынбау әрекеті әкімшілік құқық бұзушылық құрамы ретінде сараланады. Қазақстан Республикасы ӘҚБтК-ң 525 б. 3-бөлімінде аталған құқық бұзушылық үшін айыппұл ретінде жауапкершілік көрсетілген. Аталған әкімшілік құқық бұзушылықтың объективтік жағы, кінәлінің сот отырысы барысында тәртіп бұзатын әрекеттерін тоқтату туралы сот приставының талаптарына бағынбауымен көрініс табады.

Қылмыстық іс жүргізулік заңнамада соттық талқылаудың жүргізілуі барысында сот приставының тәртіп бұзатын әрекеттерін тоқтату туралы талаптарына бағынбаған қатысушыларға қатысты қолданылатын әсер ету шаралары көрсетілмеген. Біздің «сот приставы» туралы мәселені қозғауымыздың себебі де осы. Сот приставының басты міндеттерінің бірі сот отырысындағы тәртіптің сақталуын қадағалау болғандықтан, оның талаптарына бағынбау әрекеттеріне қатысты әсер ету шарасы да (ақшалай жаза) Қазақстан Республикасы ҚІЖК-ң 327-бабында көрініс табуы қажет.

Сот приставының талаптарына бағынбау әрекеттеріне әсер ету шарасы ретінде ақшалай жазаны Қылмыстық іс жүргізу кодексіне енгізсек, онда бір құқық бұзушылық үшін қылмыстық іс жүргізулік және әкімшілік жауаптылық көзделетіндігін байқаймыз. Бірақ, қылмыстық іс жүргізулік жауапкершілік түріндегі ақшалай жаза тек әсер ету шарасы ретінде танылады, ал оны жүзеге асыру тәртібі әкімшілік заңнамамен реттеледі. Сондықтан, бұл жағдай еш бір бөгет тудырмайды.

Қылмыстық іс жүргізулік заңнамасы және әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнама сот отырысы тәртібін бұзған құқық бұзушыны ақшалай жазаға (айыппұлға) тартудың әр түрлі ережелерін анықтайды. Егер, РФ ҚІЖК-ң 118-бабына сәйкес ақшалай жаза қылмыстық істі соттық талқылауы кезінде қолданылса, онда РФ ӘҚБтК-ң 28.1-28.3 б.б. сәйкес, сот отырысының анықталған тәртібін бұзатын әрекеттерін тоқтату туралы сот приставының немесе судьяның өкімдеріне бағынбаған тұлғаға қатысты ПО лауазымды тұлғасымен хаттама түзіліп, одан әрмен қарай әкімшілік іс жүргізу қозғалады.

Қазақстандық қылмыстық іс жүргізу заңнамасында аталған жағдайлар мүлдем басқаша реттеледі. Қазақстан Республикасы ҚІЖК-ң 160-бабына сәйкес, ақшалай жазаға тарту туралы мәселе әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңдарға сәйкес шешіледі. Қазақстандық заңнаманың соттық талқылауға қатысушылардың өздерінің іс жүргізулік міндеттерінің орындамауы және сот отырысы залындағы өзге де адамдардың заңмен анықталған сот отырысы тәртібін бұзғандығы үшін ақшалай жазаны тағайындау

тәртібін реттеу жөніндегі көз-қарасы, пайымдауымызша былайша түсіндіріледі, яғни, сот отырысындағы тәртіптің бұзылуы заңнамамен әкімшілік құқық бұзушылық ретінде қаралады және сол үшін әкімшілік жаза көзделеді.

Қазақстан Республикасы ҚІЖК-ң 327 б. 1-бөлімінде сот отырысында тәртіп бұзған, төрағалық етушінің өкімдеріне бағынбаған немесе сотқа құрметтемеушілігін анық білдіретін басқа да әрекет (әрекетсіздік) жасаған жағдайда, төрағалық етуші кінәлі тұлғаны сот отырысы залынан шығарып жіберуге немесе сотқа құрметтемеушілік білдіру фактісін анықтап әкімшілік жауаптылыққа тартуға құқылы делінген. Ал, осы баптың 5-бөлімінде тәртіп бұзушының сот отырысындағы іс әрекетінде басқа әкімшілік құқық бұзушылықтың не қылмыстық әрекеттің белгілері болса, онда сот тиісті тәртіппен қылмыстық немесе әкімшілік іс қозғау үшін прокурорға материалдарды жіберетіндігі туралы айтылған. Осы келтірілген нормативтік ережелерден сот отырысы тәртібінің бұзылуы әкімшілік жауаптылықты көздейтін әкімшілік құқық бұзушылыққа жатқызылғандығын түсінуге болады. Сәйкесінше, осындай құқық бұзушылықтарға байланысты заңнама бөлек ақшалай жазаға тарту рәсімін қылмыстық іс жүргізу заңнамасында анықтамаған, бірақ қылмыстық іс жүргізу және сот отырыстары кезінде оларға жол берілген.

Қазақстандық қылмыстық іс жүргізулік заңнамасында сот приставының талаптарын орындамағаны үшін көзделетін ақшалай жаза түріндегі қылмыстық іс жүргізулік жауапкершілік көзделмеген. Дегенмен, пікірімізше, оны енгізу қажет. Бұл жағдай әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнама кеңістігіне қол сұқпайды, өйткені, орындалу тәртібі осы әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамаға сәйкес орындалады. Қазақстандық заңнаманың түсіндіруі бойынша қылмыстық іс жүргізулік жауапкершілік әсер ету шарасы ретінде ғана тағайындалады және әрқашанда осылай тағайындалуы қажет. Қазақстан Республикасы ҚІЖК-ң 327 б. 1 бөл. мазмұнында «ақшалай жаза» термині мүлдем кездеспейді. Бұл бапта әсер ету шарасы ретінде әкімшілік жауапкершілік қарастырылған. Сот отырысына төрағалық етушінің өкіміне бағынбағандығы үшін әкімшілік жауаптылық Қазақстан Республикасы ӘҚБтК-ң 513 б. 1 бөл. сәйкес орындалады.

Заңнаманың сот приставының немесе төрағалық етушінің сот отырысы тәртібін бұзатын әрекеттерін тоқтату туралы өкімдерін орындамауымен көрініс табатын әрекеттерін қылмыстық іс жүргізулік құқық бұзушылық және сол сәтте әкімшілік құқық бұзушылық (ҚР ҚІЖК 327 б. 1 бөл., Қазақстан Республикасы ӘҚБтК 513 б. 1 бөл., 525 б. 3 бөл.) болып табылатындығын баян етуі, келесі тәжірибелік маңызы бар мәселелерді туындатады.

Егер, айтылған пікірлерді тұжырымдайтын болсақ тұжырымдардыосы көз қарасты негізге алар болсақ, онда ҚР ҚІЖК-ң 327-бабына толықтыру ретінде 1-1 бөлімінің мынадай басылымын ұсынуға болады:

«1-1. Төрағалық етушінің және сот приставының өкімдеріне бағынбаған айыптаушы, қорғаушы, өкіл мұндай әрекеттерге жол берілмейтіндігі туралы ескертіледі және оларға қатысты ақшалай жаза қолданылуы мүмкін. Судья аталған тұлғалардың заңсыз әрекеттерінің орын алуы барысында ұйғарым немесе қаулы шығара отырып іс бойынша тыңдауды кейінге қалдыруға құқылы. Айыптаушының, қорғаушы мен өкілдің сот отырысы тәртібін бұзған әрекеттерін сот жоғары тұрған прокурорды және сәйкесінше, адвокаттар алқасының төрағасын хабардар етеді».

Сонымен, Қазақстан Республикасы ӘҚБтК-ң 513 б. 1-бөлімінде көрсетілген төрағалық етушінің өкімдеріне бағынбаған сот отырысының кез –келген қатысушысына қатысты соттың әкімшілік айыппұлды қолдану мүмкіндігі, бізбен ұсынған тұжырымды жүзеге асырған жағдайда, қылмыстық іс жүргізу шеңберінде нақтылыққа иеленеді. Қазіргі таңда бұл мүмкіндік өзіндік «көлеңкеде» тұрып қылмыстық іс бойынша іс жүргізу барысында кей бір сәттерде ғана көрініп отырса, бізбен өңделген Қазақстан Республикасы ҚІЖК-ң 327 б. 1-1 бөл. редакциясы жаңа басылымда көрініс табуымен әкімшілік және қылмыстық іс жүргізу заңнамаларының тиісті нормалары өзара үйлесімді болады.

¹ Қар.: Гафизов М. Х. Денежное взыскание как мера уголовно-процессуального принуждения: Автореф. дис. ... канд. юрид.наук. — М., 2007.

Резюме

В данной статье рассматриваются правовые вопросы деятельности судебных приставов Республики Казахстан.

Resume

In given planning and promotions of the version considered typical at investigation a crime about organized international drugtraffic.

М. Е. Қамалбеков, ҚР ІІМ Б. Бейсенова атындағы Қарағанды академиясының ӘҚ және ІІО ӘҚ кафедра оқытушысы, полиция капитаны

ЗАҢСЫЗ АҢ АУЛАУДЫҢ ӘКІМШІЛІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ КЕЙБІР ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі адамзат даму кезеңінде біз әлеуметтік-саяси, экономикалық және мәдени даму мен өзгеру заманының куәсіміз. Қоғамды бағыттаушы қарым қатынас құндылықтарының түбіртекті өзгеруіне байланысты тұлға мен мемлекет арасында, тұлға мен қоршаған орта арасында жаңа қарым-қатынас пен көз-қарас қалыптасуда.

Соған байланысты жалпы мемлекеттік маңызы бар конституциялық қағидаларының бірі болып азаматтар табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарын ұқыпты қорғауға және табиғи байлықтарын үнемді пайдалануға міндеттеуші нормасын ағымдағы заманның талабына сай етіп жетілдіру қажет деп санаймын¹.

Жыл сайын қоршаған ортаны қорғау органдары қоршаған ортаны қорғау саласында бірнеше мың құқық бұзушылықтарды тіркейді олардың үштен бірі өрескел бұзушылықтар. Заңсыз аң аулау қоршаған ортаға, экономиканың дамуына үлкен залал келтіреді және ол үшін өндіріліп алынған айыппұл мөлшері келтірілген залалдың орынын толық көлемде толтыра алмайды.

Еліміздің аумағында (272,5 млн.га), жануарлар мекендейтін орта (830 омыртқалылар және 50000 омыртқасыз) еліміздің ерекшелігі болып табылады. Қазақстанның аумағында 489 түрлі құс, 178 түрлі сүт қоректілер, 104 түрлі балық т. б. мекендейді. Оның ішінде елімізде мекендейтін қызыл кітапқа енгізілген киік жануарының жойылып кету қатерінде тұруы адамның заңсыз қызметінің салдарынан болып отырған құбылыс және кейбір жағдайларда ол контрабандалы, экономикалық, адамға қарсы қылмыстармен ұштасып жататыны айқын, ол тұралы құқық қорғау органдарының жедел мәліметтері растайды².

Статистика мәліметтеріне сүйенетін болсақ қоршаған ортаны қорғау заңнамасын бұзғандардың 90 пайызы әкімшілік тәртіппен жауапкершілікке тартылады. Осы және тағы басқа да аталып кеткен мысалдар қоршаған ортаны қорғау мәселесінің жалпы ұлттық деңгейдегі қиыншылыққа айналып отырғанын айта кету керек. Осындай мүшкілдік қалыптасқан жағдайға себеп болып отырған төмендегі бірнеше себептерге тоқталу қажет деп санаймын:

- қоршаған ортаны қорғау саласындағы заңнамасының қазіргі заманның талабына сай жетілмегендігі;
- құқық қорғау мен қоршаған ортаны қорғау органдарының өзара қарым-қатынастарының әлсіздігі;
- еліміздің халықының әлеуметтік жағдайының төмендігі;
- тұтынушы психологиясы мен экологиялық мәдениеттің қажетті деңгейде еместігі.

Осыған байланысты аталған мәселені әлеуметтік және құқықтық құбылыстарын зертеу өзектілігі туындап отыр.

Қоршаған ортаны қорғау заңнамасында айыппұл түріндегі жазаны қолдану кеңінен таралып отыр. Қазақстан Республикасы ӘҚБтК 298-бабы, заңсыз аң аулау, жануарлар дүниесін пайдалану ережелесінің диспозициясында көрсетілген талаптарды бұзғаны үшін жеке тұлғаларға — 5 айлық есептік көрсеткіштер мөлшерінде, лауазымды тұлғаларға — 50 айлық есептік көрсеткіштер мөлшерінде, заңды тұлғаларға — 100 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғатынын көрсеткен.

Біздің көз-қарасымыз бойынша айыппұл түрде әкімшілік жаза қолдану қажетті нәтижеге қол жеткізбейді, алдына қойған міндеттерді толық қамтымайды. Соған байланысты айыппұлмен қоса үйлесімді түрде құқық бұзушылықты жасау құралдары болып табылатын заттарды тәркілеуді кеңінен қолдану қажет, ол болып қару, тозақ, арнайы аң аулауға бейімделген авто-мото көліктері, жарылғыш, уландырғыш заттары т. б. болып табылады.

Себебі тәркілеу тек қана бір реттік жаза емес, сонымен қатар қоршаған ортаны қорғау саласындағы құқық бұзушылықтарды қайталап жасауға кедергі болады, себебі құқық бұзушылықтың болып табылатын құралын қайта дайындау мен иемденуге айтарлықтай уақыт қажет етеді.